
KNJIŽNA POROČILA IN OCENE

BOOK REVIEWS

Mojca Ramšak: *Žrtvovanje resnice: opoj zmuzljivih diskretnih nediskretnosti.*
Maribor: Litera, 2006, 291 str. : ilustr. (Nova znamenja; 16)

Avtorica se v knjigi loteva na prvi pogled dokaj marginalne in težko opredeljive ter težko oprijemljive tematike, kot so govornice, opravljanja, obrekovanja, čast in dobro ime. Kljub temu, da opravljanje velja za nekaj slabega že od antike dalje, se tudi danes razširja na različne načine in s pomočjo različnih medijev. Anglo-ameriški antropologi so prve študije o opravljanju in obrekovanju napisali v šestdesetih letih 20. stoletja, Slovenci pa smo jo dobili šele leta 2006.

Knjiga *Žrtvovanje resnice* je druga znanstvena monografija etnologinje dr. Mojce Ramšak. V *Portretih glasov* (2003) se je lotila raziskovanja življenjskih zgodb v etnologiji. Že ob zbiranju življenjskih zgodb koroških Slovencev se je srečala s fenomenom opravljanja, ki jo je začelo še bolj zanimati, ko je bila tudi sama tarča obrekovanj. Začela se je spraševati, kakšno funkcijo imajo govornice, opravljanja in obrekovanja in zanimala so jo okoliščine, v katerih nastajajo. Nedvomno zelo izmuzljive in v okvirih slovenske etnologije še povsem neobdelane teme se je lotila z različnih zornih kotov, pri čemer je uporabila različne vrste virov in metod dela. Analizirala je obrekovanje, opravljanje in govornice v povezavi s častjo in dobrim imenom oziroma napadi nanju, kakor se to kaže v vsakdanjem življenju na Slovenskem. Pri tem pa se ves čas zaveda, da sta čast in dobro ime družbeno-zgodovinsko pogojena, zato opozarja na razlike v različnih kulturah, specifičnih družbenih in generacijskih skupinah in med spoloma. Rezultati raziskave temeljijo na terenskem delu, uporabi specifičnih metod in na arhivskih virih. Poleg opazovanja z udeležbo je precej podatkov zbrala s pomočjo strukturiranih in standardiziranih vprašalnikov preko elektronske in navadne pošte.

Predstavljeno besedilo nas seznani z vsebinskimi razlikami med pojmi in pojmovnimi zvezami, kot so govornice, opravljanje, obrekovanje, čast in dobro ime, napad na čast in dobro ime. Avtorica pa je evidentirala tudi vse lokalne izraze, povezane z opravljanjem in obrekovanjem, ki so v rabi na različnih koncih Slovenije. Teorije o vlogi opravljanja v življenju skupnosti in posameznika so različne. Glede na kontekst avtorica ločuje osebno, družinsko, sorodstveno, lokalno, profesionalno, politično ter estradno

opravljanje in obrekovanje. Poglavitne funkcije obrekovanja in opravljanja vidi v družbenem nadzoru, medsebojnem primerjanju, prenašanju novic in zabavi, pri čemer je najpogostejši predmet opravljanja vsakdanje življenje znanih ljudi in nenavadni dogodki "navadnih" ljudi, posebno podrobnosti iz spolnega življenja. Najpogostejše motive za opravljanje pa vidi v sovraštvu, jezi, zavisti, maščevanju in neizpolnjenih željah, lahko pa gre le za zabavo. Za hitro širjenje opravljanja in spreminjanje njegovega sporočila so najbolj primerne tesno povezane in zaprte skupnosti. Tudi prostori, prilike in mediji za prenos novic se tekom časa menjajo. Opravljanje in obrekovanje pa ima lahko tudi družbene in pravne posledice, vse od posmehovanja do fizičnega kaznovanja.

Prve raziskave govoric so bile opravljene v Ameriki in Franciji, kasneje pa tudi v Nemčiji, Rusiji in na Slovaškem. Z njimi so se ukvarjali predvsem folkloristi, etnologi, sociologi in psihologi. V slovenski etnološki, zgodovinski in sociološki literaturi je problematika opravljanja, obrekovanja in govoric slabo zastopana. Možni vir so posamezne omembe v zvezi z drugimi raziskavami, literarni in poljudnoznanstveni spisi slovenskih pisateljev kot npr. Janeza Trdine in sodni spisi iz arhiva sodišč. Avtorica navaja tri možne pristope pri raziskovanju opravljanja in obrekovanja: sociološko-antropološki (družbene funkcije opravljanja), socialno-psihološki (kaj posameznik znotraj skupine pridobi) in individualni pristop (opravljanje kot del fantazijskega življenja posameznika).

S pomočjo knjige lahko spoznamo, kako lahko novice kot nevtralna poročila o nečem novem postanejo čenče – neresnične, izmišljene ali nepreverjene informacije. Seznanimo se z govoricami – nepreverjenimi ustnimi informacijami, poročili neznanega izvora o važnih dogodkih. Številne govorice imajo več funkcij. Hitro se širijo po različnih medijih in na različne načine, pri čemer se njihova vsebina spreminja. Nastanek govoric je povezan s socialno-psihološkimi in psihološkimi pogoji. Govorice se razvijejo iz novic, katerih vsebina mora biti pomembna oz. zanimiva za ljudi. Pri tem je pomemben občutek nejasnosti, nedoločenosti in negotovosti. Še posebno hitro se širijo v posebnih stanjih kot npr. v času vojne ali ob naravnih nesrečah.

Širjenje govoric je povezano tudi s pomanjkanjem informacij in z (lokalno) skupnostjo, znotraj katere se širijo, čeprav se lahko nanašajo tudi na dogodke izven meja družbene skupine. Opravljanje največkrat poteka znotraj določene družbene skupine. Vedno pa so potrebni opravljivec, poslušalec in oseba, ki je predmet opravljanja. Obrekovanje se kot motiv pojavlja v ljudskem slovstvu na različnih koncih sveta. Glavni razlogi za opravljanje med Slovenci v začetku 20. stoletja naj bi bili: odstopanje od družbenih norm in pričakovanj, spolno življenje ljudi, preobrti v zasebnem življenju (npr. zamenjava partnerja), nova delovna mesta, nadrejeni, nepriljubljeni in novi sodelavci, družinski in sosedski odnosi, zunanji izgled, bolezen, smrt, nevoščljivost, zloba, ljubosumje, znane osebe iz estrade in politike.

Avtorica se loteva tudi stereotipa o ženskah, ki naj bi bile, predvsem zaradi podrejenega družbenega položaja in tekmovalnosti, bolj opravljiive kot moški. Dokaze o razširjenosti omenjenega stereotipa na Slovenskem najde v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, slovenskih pregovorih, legendah in ljudskih imenih nekaterih rastlin ter v motivih slovenske ljudske umetnosti. Splošno razširjen stereotip omaja s podatkom,

da je bilo na Slovenskem med letoma 1985 in 2002 za kaznivo dejanje zoper čast in dobro ime obsojenih več moških kot žensk. Svojo ugotovitev o opravljenosti moških podkrepi s podobnimi izsledki raziskav v ZDA, kjer se je prav tako izkazalo, da moški pri opravljanju ne zaostajajo kaj dosti za ženskami, le da to poimenujejo “izmenjevanje informacij”, “ostajanje v stiku”.

Napad na čast in dobro ime je lahko za žrtev zelo ogrožujoč. Po ugotovitvah avtorice so Slovenci najbolj občutljivi, kadar je ogroženo dobro ime družine ali njihova posest. Sicer pa je eno od možnih okolij opravljanja, obrekovanja in govoric tudi delovno mesto. Opravljanje na delovnem mestu ima več funkcij: krepi ugled lastnega poklica, primerja lastne delovne dosežke z drugimi, ohranja ali spreminja položaj posameznikov, služi za nadzorovanje posameznikov in lobiranje ali za razvedrilo.

Posledice opravljanja so lahko zelo različne, od blatenja pa vse do kazenskih sankcij. Kazniva dejanja zoper čast in dobro ime obravnava tudi slovenski Kazenski zakonik. Kaznivo dejanje obrekovanja stori tisti, ki namenoma o nekom razširja neresnične trditve, da bi tako škodoval njegovi časti in dobremu imenu. Na osnovi ohranjenih arhivskih sodnih spisov avtorica rekonstruira dogajanje v neimenovani vasi na Slovenskem v sedemdesetih in v prvi polovici osemdesetih let 20. stoletja, kjer nazorno pokaže, kakšni so razlogi in posledice kazenskih in civilnih tožb zoper čast in dobro ime. V zadnjem poglavju išče podobnosti med opravljanjem in humorjem: oba sta lahko povezana s tabuji, lahko vključujeta žalitev in presenečenje, navadno sta v pripovedni obliki, skušata ugajati domišljiji in estetski izkušnji, oba lahko temeljita na resničnih ali izmišljenih dogodkih, oba vključujeta element presenečenja.

Avtoričin namen ni bil napisati priročnika o tem, kako se vzdržati oziroma zaščititi pred opravljanjem, temveč ga je skušala le analizirati. Ugotovila je, da je glavna vloga napadov na čast in dobro ime v rušenju, spreminjanju ali ohranjanju obstoječih družbenih vrednot, ohranjanju sebičnih ambicij posameznikov ali združb, lahko pa gre le za vrsto zabave. Priznati pa moram, da sem po branju knjige na obravnavano tematiko bolj pozorna tudi v lastnem vsakdanjem življenju in se občasno potihoma vprašam, ali res le izmenjujem mnenja ali že prestopam na breg opravljanja. Le upamo lahko, da bo knjiga izpolnila avtoričina pričakovanja in prispevala “k boljšemu razumevanju družbenega razvoja, to je povečanja kvalitet življenja, osebnostnega razvoja in samouresničevanja, družbene kohezije in pravičnosti, sodelovanja, preprečevanja konfliktov in razumevanja njihovih korenin, preprečevanja klientelizma, povečevanja človekovih pravic in enakih možnosti” (str. 15). Nadaljnjim raziskovalcem doslej neobdelane tematike pa bo lahko koristna iztočnica.

Nena Židov